

ΜΑΡΩ ΔΟΥΚΑ

τίποτα δεν χαρίζεται



ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ

- 1974 *Η ΠΗΓΑΔΑ, ΚΑΤΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ*, νουβέλες,
έκδοση συμπληρωμένη, Εκδόσεις Πατάκη, 2009
- 1975 *ΠΟΥ ΄ΝΑΙ ΤΑ ΦΤΕΡΑ*; νουβέλα,
νέα έκδοση, Εκδόσεις Πατάκη, 2009
- 1976 *ΚΑΡΕ ΦΙΞ*, διηγήματα, β' αναθεωρημένη
έκδοση, Εκδόσεις Πατάκη, 2007
- 1979 *Η ΑΡΧΑΙΑ ΣΚΟΥΡΙΑ*, μυθιστόρημα,
έκδοση αναθεωρημένη, Εκδόσεις Πατάκη, 2008
- 1983 *Η ΠΛΩΤΗ ΠΟΛΗ*, μυθιστόρημα,
έκδοση αναθεωρημένη, Εκδόσεις Πατάκη, 2007
- 1987 *ΟΙ ΛΕΥΚΕΣ ΑΣΑΛΕΥΤΕΣ*, μυθιστόρημα,
έκδοση αναθεωρημένη, Εκδόσεις Πατάκη, 2008
- 1990 *ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΑΤΟ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ*, μυθιστόρημα,
έκδοση αναθεωρημένη, Εκδόσεις Πατάκη, 2006
- 1992 *Ο ΠΕΖΟΓΡΑΦΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΙΘΑΡΙ ΤΟΥ*, κείμενα,
νέα έκδοση, Εκδόσεις Πατάκη, 2013
- 1995 *ΕΝΑΣ ΣΚΟΥΦΟΣ ΑΠΟ ΠΟΡΦΥΡΑ*, μυθιστόρημα,
νέα έκδοση, Εκδόσεις Πατάκη, 2007
- 1999 *ΟΥΡΑΝΙΑ ΜΗΧΑΝΙΚΗ*, μυθιστόρημα,
νέα έκδοση, Εκδόσεις Πατάκη, 2009
- 2004 *ΑΘΩΟΙ ΚΑΙ ΦΤΑΙΧΤΕΣ*, μυθιστόρημα,
έκδοση συμπληρωμένη, Εκδόσεις Πατάκη, 2010
- 2005 *ΤΑ ΜΑΥΡΑ ΛΟΥΣΤΡΙΝΙΑ*, πεζογράφημα, σειρά
«Η κουζίνα του συγγραφέα», Εκδόσεις Πατάκη
- 2010 *ΤΟ ΔΙΚΙΟ ΕΙΝΑΙ ΖΟΡΙΚΟ ΠΟΛΥ*, μυθιστόρημα,
Εκδόσεις Πατάκη
- 2012 *ΓΙΑΤΙ ΕΜΕΝΑ Η ΨΥΧΗ ΜΟΥ*, πεζογραφήματα,
Εκδόσεις Πατάκη
- 2014 *ΕΛΑ ΝΑ ΠΟΥΜΕ ΨΕΜΑΤΑ*, μυθιστόρημα,
Εκδόσεις Πατάκη
- 2016 *ΤΙΠΟΤΑ ΔΕΝ ΧΑΡΙΖΕΤΑΙ*, κείμενα,
Εκδόσεις Πατάκη

ΜΑΡΩ ΔΟΥΚΑ

Τίποτα δεν χαρίζεται

κείμενα

Θέση υπογραφής δικαιούχου δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας,
εφόσον αυτή προβλέπεται από τη σύμβαση

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Λογοτεχνικά δοκίμια
Μάρω Δούκα, *Τίποτα δεν χαρίζεται*
Υπεύθυνος έκδοσης: Κώστας Γιαννόπουλος
Διορθώσεις: Νάντια Κουτσοουρούμπα
Σελιδοποίηση: ΦΑΣΜΑ ΑΦΟΙ Καπένη Ο.Ε.
Φιλμ-Μοντάζ: Κέντρο Γρήγορης Εκτύπωσης
Copyright© Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη)
και Μάρω Δούκα, Αθήνα, 2016

Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Μάρτιος 2016

Κ.Ε.Τ. Α380 Κ.Ε.Π. 143/16

ISBN 978-960-16-6730-0



ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΛΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 801.100.2665, 210.52.05.600, ΦΑΞ: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚ/ΜΑ: ΚΟΥΡΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ), 57009 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Τ.Θ. 1213,
ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, 2310.75.51.75, ΦΑΞ: 2310.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

Γιατί διαβάζουμε λογοτεχνία;

ΜΕΡΕΣ ΤΩΡΑ προσπαθούσα, σχεδόν με αγωνία, να σκεφτώ ποιο θα μπορούσε να είναι το περιεχόμενο της ομιλίας μου.

Πιθανόν να σας φανεί υπερβολή, αν σας εξομολογηθώ ότι αισθάνομαι ταραχή, σαν να πρόκειται να πω το μάθημα και να 'στε εσείς οι δάσκαλοι που θα με βαθμολογήσετε. Απλούστατα είναι η πρώτη φορά που μιλώ σε μαθήτριες και μαθητές. Τι σημαίνει αυτό;

Όταν μιλάς σε ενήλικους, μπορούν να συμφωνήσουν ή να διαφωνήσουν μαζί σου βασιζόμενοι στις δικές τους εμπειρίες και απόψεις. Όταν όμως μιλάς σε εφήβους, χωρίς να θέλεις να τους παρουσιάσεις ειδήμων και παντογνώστης, κι όταν, το κυριότερο, τους αναγνωρίζεις το αναφαίρετο δικαίωμα να ζήσουν πρώτα και να εκτιμήσουν με τον δικό τους τρόπο όλα όσα εσύ έρχεσαι να τους παρουσιάσεις ως καταστάλαγμα ζωής, τότε, τα πράγματα δυσκολεύουν.

Κι εφόσον, βέβαια, είμαι πεζογράφος, τι άλλο θα

μπορούσα να σας πω, παρά για τη λογοτεχνία και το διάβασμα; Αυτός δεν είναι άλλωστε ο ρόλος μου; Νά όμως που αισθάνομαι δυσάρεστα σ' αυτό τον ρόλο. Γιατί εγώ το μόνο που θα ήθελα, είναι να μπορούσα να σας μιλήσω απλά και φιλικά. Πώς μπορείς όμως να μιλάς φιλικά και απλά στον διπλανό σου, εάν δεν έχεις προσπαθήσει, προηγουμένως, να προσεγγίσεις κάπως τη δική του πραγματικότητα;

Ποια είναι η δική σας πραγματικότητα;

ΚΑΘΕ ΠΡΩΙ, τρέχετε στη στάση να προλάβετε το σχολικό. Φτάνετε στο σχολείο, ανεβαίνετε σκάλες, περνάτε διαδρόμους και καταλήγετε στην αίθουσά σας. Ξεφορτώνετε στο θρανίο σας και αρχίζετε να μετράτε τον χρόνο. Αγωνία μήπως γράψετε απροειδοποίητο τεστ, φιλικά πειράγματα, αστεία, βλέμματα, για ένα πουκάμισο αδειανό για μίαν Ελένη, *Επί ασπαλάθων ο Σεφέρης*, η φιλόλογος με την επιμονή της, *Ερωτόκριτος* και *Μακρυγιάννης* και τα λοιπά, φτου και οι κανόνες τoνισμού, οι αναδιπλασιασμοί και τα τριτόκλιτα – θεωρήματα και αξιώματα, κινήσεις ευθύγραμμες ομαλά επιταχυνόμενες ή επιβραδυνόμενες, συναρτήσεις, ρίζες και δυνάμεις, τα θεόσταλτα διαλείμματα και η καντίνα, χασμouρητά, τριξίματα, αλλά και κέφι και όρεξη, έχετε μάθει από καιρό να μη στενοχωριέστε, αν σας κοροϊδεύουν κάποιοι ή κάποιες, έχετε συμβιβαστεί με τις σπρωξιές και τις ψιλοκαρπαζιές στα πεντάλεπτα, υπάρχει και το τυχερό, να απουσιάζει ο τάδε καθηγη-

τής, είναι και το αμφιθέατρο, καληώρα όπως σήμερα, άντε να σχολιάσουμε και την Κορομηλά ή τον Τράγκα ή τον αγαπημένο μας ηθοποιό, άντε και νίκησε η ομάδα μας στο χθεσινό παιχνίδι, νά και ο τραγουδιστής ο απίθανος, νά και η ξανθιά, θα σημάνει κάποτε και το κουδούνι. Το σχολικό πάλι, οι μπουτλιαρισμένοι αυτοκινητόδρομοι, φτάνετε κάποτε στο σπίτι, ξεφορτώνετε τη σάκα σας όπου βρείτε, πλένετε τα χέρια σας, αν το παραλείψετε, δεν αμφιβάλλω ότι θα ακούσετε τη φωνή που θα σας το υπενθυμίσει – και κάθεστε να φάτε. Πόσο θα χαζέψετε; Μια δυο ώρες;

ΕΠΕΙΤΑ ΘΑ ΠΡΕΠΕΙ να αρχίσετε το διάβασμα. Είναι και οι ξένες γλώσσες, είναι και τα φροντιστήρια, και η γυμναστική. Κατά τις έντεκα ή και δώδεκα, εν μέσω επιπλήξεων, διότι και πάλι αργήσατε να ξαπλώσετε, ακούγοντας, επ' ευκαιρία, και τον εξάψαλμο που την αράξατε στην τηλεόραση, αποφασίζετε να πλυθείτε – τα δόντια; Ξέχασες τα δόντια σου, είναι πολύ πιθανόν να ακούσετε πάλι τη φωνή, πλένετε και τα δόντια σας λοιπόν, ενώ βουίζει το κεφάλι σας, σαν ηλεκτρική σκούπα η μουρμούρα – διαβάστε και κανένα εξωσχολικό, που βοηθάει στην έκφραση και στις εκθέσεις, μα είναι κατάσταση αυτή; ο νους σας μόνο στην τηλεόραση, στα ηλεκτρονικά, στα περιοδικά, στο τηλέφωνο, στην ομάδα – αχ, εκείνα τα χρόνια, τότε που μαθαίναμε γράμματα για να γίνουμε άνθρωποι της κοινωνίας, τότε που είχαμε αξίες και ιδανικά! Ενώ σήμερα; Ποια εί-

ναι τα ιδανικά των νέων σήμερα; Η μαγκιά και η καλοπέραση. Η κοκεταρία και η πασαρέλα.

Βουρτσίζετε τα δόντια με θυμό, μπορεί και με πίκρα. Διότι μάτια έχετε και βλέπετε. Κι ακούτε τους συμβουλάτορές σας να μιλούν για την ατομική επιτυχία γοητευμένοι από τους ξύπνιους και τους άνετους που διαπρέπουν στη ζωή.

Πρέπει οπωσδήποτε να επιτύχετε στο πανεπιστήμιο. Γι' αυτό μαθαίνετε τόσα χρόνια γράμματα, για την επιτυχία. Και τι σημαίνει επιτυχία; Να γίνετε μήπως καλοί επιστήμονες; Να ανακαλύψετε τις χαρές της ζωής; Όχι. Επιτυχία στη ζωή σημαίνει χρήμα. Επιτυχία σημαίνει πρωτιά. Παραλογισμός, σκέφτεστε. Μας μιλούν για τιμότητα και είναι διαποτισμένοι με την ιδέα του αθέμιτου ανταγωνισμού, μας προτρέπουν να μελετούμε και ταυτοχρόνως μας εκθειάζουν τους αετονύχηδες, μας λένε τα αγαθά κόποις κτώνται και ταυτοχρόνως μας δείχνουν τους προχειρολόγους και τους καιροσκόπους να ξεχωρίζουν και να χειροκροτούνται. Επιτέλους ξαπλώνετε.

Όσπου να σας πάρει ο ύπνος, μπορεί και να περάσει ώρα. Και είναι η μόνη δική σας ώρα, στο σκοτάδι ή στο ημίφως, τεντώνεστε, κουλουριάζεστε, χώνετε το πρόσωπό σας στο μαξιλάρι, ονειροπολείτε. Μπορεί και για κάποιο λόγο δικό σας να κλάψετε, δεν διαρκεί όμως πολύ. Λίγο πριν κλείσετε τα μάτια, σας έρχονται ξαφνικά οι στίχοι του Ανδρέα Εμπειρικού, τότε τους διαβάσατε δεν θυμάστε, έτσι, ξεφυλλίζοντας ένα μεσημέ-

ρι το βιβλίο της λογοτεχνίας, έπεσε τυχαία η ματιά σας στη σελίδα κι έμεινε για λίγο πριν από το σχόλασμα,

*Είναι τα βλέφαρά μου διάφανες αυλαίες
Όταν τ' ανοίγω βλέπω εμπρός μου ό,τι κι αν τύχει
όταν τα κλείνω βλέπω εμπρός μου ό,τι ποθώ!*

Η ποίηση, σκέφτεστε, με κλειστά βλέφαρα κι εσείς,νά η ποίηση. Έπειτα πάλι το ξυπνητήρι, χαράματα. Και η εβδομάδα που κυλάει σαν βοϊδάμαξα σε γουέστερως το άγιο απόγευμα της Παρασκευής, για να ξεδώσετε λιγάκι, να την αράξετε, να πάτε σε κάνα σινεμά ή κάπου να χορέψετε με την παρέα σας, εκτός και αν το προαναγγελλθέν τεστ της Δευτέρας σας καθηλώσει ακόμη και το άγιο αυτό απόγευμα στο γραφειάκι σας! Κι αν τύχει και ακούσετε το βραδινό δελτίο ειδήσεων, πάλι οι σύριγγες στα ερειπωμένα σπίτια, πάλι οι ρήτορες στα τηλεοπτικά παράθυρα. Τι λένε; Τόσα χρόνια και δεν έχουν βαρεθεί να λένε και να λένε.

Και σαν να μη φτάνουν όλα αυτά, σας επιμένουν κιόλας ότι τώρα ζείτε τα καλύτερά σας χρόνια, τα ανέμελα, τα ανέφελα μαθητικά σας χρόνια. Ποια ανέμελα; Ποια ανέφελα; Ζωή είναι αυτή ή κάτεργα;

Θα μπορούσε να είναι έτσι ή κάπως έτσι. Μια μονόπλευρη περιγραφή που επινόησα για να αναπαραστήσω, με συμπαθητική προς εσάς αντικειμενικότητα, το συνηθισμένο πληκτικό και εξαντλητικά κοινότοπο εικοσιτετράωρο ενός επιμελούς μαθητή ή μιας συνεπούς μαθήτριας.

ΕΣΕΙΣ ΟΜΩΣ το ξέρετε ότι η περιγραφή μου αυτή, έστω κι αν φαίνεται πειστική, απέχει πολύ από την αλήθεια, διότι η ζωή του καθενός σας μυστικά δεν είναι παρά ένα πολύχρωμο και ακατάπαυστο πήγαιν' έλα, κι είναι ταυτόχρονα το κυκλικό στροβίλισμα στο σύμπαν, σύνθεση μυστηρίων, ορατών και αοράτων, απεριόριστα αποθέματα χαράς, αδιανόητα αποθέματα αντοχής. Ξέρετε επίσης ότι η δική σας πραγματικότητα δεν θα μπορούσε να αποκοπεί από την πραγματικότητα των γονιών και των δασκάλων σας, ούτε από την πραγματικότητα του καθενός μας χωριστά, εφόσον δεν είναι τίποτ' άλλο παρά μία μόνο από τις άπειρες συνιστώσες της δύναμης εκείνης που μας έλκει να συνυπάρξουμε και να συμπορευτούμε σε τούτη τη ζωή.

Κι έτσι προχωράει ο άνθρωπος. Ας μην μπορούμε να μπούμε δυο φορές στο ίδιο ποτάμι, όπως μας είπε ο Ηράκλειτος. Ο δεκαπεντάχρονος νέος, πριν από χιλιάδες χρόνια, δεν θα διέφερε και πολύ από σας. Θα είχε κι αυτός δασκάλους και γονιούς να τον ποδηγετούν, όνειρα και ελπίδες για το μέλλον, απογοητεύσεις και συγκρούσεις με την αντιφατική, δύσκολη, άχαρη εποχή του.

Διαβάζουμε στην ιστορία για περιόδους ακμής και παρακμής. Αυτές οι αξιολογήσεις όμως και οι διαχωρισμοί γίνονται, συνήθως, εκ των υστέρων. Ακόμη και οι αρχαίοι Αθηναίοι έχω την εντύπωση ότι ποτέ δεν είχαν καταφέρει στο σύνολό τους να νιώσουν και να εκτιμήσουν τον περίφημο χρυσούν αιώνα τους.

Διότι έτσι είμαστε φτιαγμένοι. Από τη Θεογονία του Ησιόδου και ως τις ημέρες μας βιώνουμε την έκπτωσή μας, κατά γενιές, νοσταλγώντας οι γεροντότεροι το παρελθόν και οραματιζόμενοι οι νεότεροι το μέλλον, ενώ ταυτόχρονα αγωνιζόμαστε και οι μεν και οι δε, από κοινού, να ανασυνθέσουμε δημιουργικά τις αντίρροπες δυνάμεις που συνιστούν το παρόν μας, περιβάλλοντας προστατευτικά τον πυρήνα της ζωής και διασφαλίζοντας τη συνέχεια.

Δεν είμαι βέβαια εδώ για να δώσω απαντήσεις στα αναπάντητα, έτσι και αλλιώς, ερωτήματα της ύπαρξης. Αυτό που προσπαθώ να σας πω είναι ότι η εποχή μας, έστω και αν δεν είναι η καλύτερη δυνατή, δεν είναι όμως ούτε η χειρότερη.

Κι εσείς σήμερα έχει μεγάλη σημασία να εκτιμάτε και να απολαμβάνετε τη δυνατότητά σας να μαθητεύετε, όπως επίσης είναι πολύ σημαντικό όχι μόνο εσείς, αλλά κι εμείς, οι ενήλικοι, να μην ξεχνούμε τα λόγια του Πλουτάρχου Γηράσκω δ' αεί πολλά διδασκόμενος.

Έχω την αίσθηση ότι ο άνθρωπος που διατηρεί και συντηρεί με πείσμα μέσα του το δικαίωμα στη μάθηση είναι προορισμένος να μην απελπιστεί ποτέ. Δικαίωμα όμως στη μάθηση δεν θα μπορούσε να σημαίνει τίποτ' άλλο παρά δικαίωμα στη μαθητεία και δικαίωμα στη μαθητεία δεν θα μπορούσε να σημαίνει τίποτ' άλλο παρά δικαίωμα στη διαρκή εγρήγορση.

Και τι θα μπορούσε να σημαίνει δικαίωμα στην εγρήγορση; Την υποχρέωσή μας να προσπαθούμε να

κατανοούμε τον κόσμο γύρω μας, να φανταζόμαστε και να ονειρευόμαστε, να πάσχουμε και να συμπάσχουμε, αναζητώντας τη συγκίνηση στην ομορφιά και την παρηγοριά στη γνώση. Γι' αυτό και η επαφή του ανθρώπου με την κοινωνία στην οποία ζει τότε μόνο γίνεται ουσιαστική όταν αναζητά το πρόσωπο της εποχής του πίσω από το κοινωνικό φαίνεσθαι ή, για να το πω αλλιώς, πίσω από την εικόνα και κάτω από την επικαιρότητα, ανασύροντας στην επιφάνεια τα στοιχεία εκείνα που τροφοδοτούν αναζωογονητικά την καθημερινότητά του. Κι εδώ ακριβώς έρχεται το βιβλίο, χωρίς τυμπανοκρουσίες, πρόθυμο να τσαλακωθεί κάτω από το μαξιλάρι μας, υπομονετικό να περιμένει τη γλυκιά στιγμή που θα το πιάσουμε στα χέρια. Μισή σελίδα; μια σελίδα; Όσο αντέξουμε να διαβάσουμε. Τα βιβλία δεν έχουν απαιτήσεις. Αύριο πάλι θα είναι εκεί, ατάραχη και πλήρη, στην υπηρεσία μας.

HTAN ENA ΣΑΒΒΑΤΟ απόγευμα όταν χρειάστηκε να επισκεφθώ τη Δημοτική Βιβλιοθήκη στα Χανιά, όπου γεννήθηκα και μεγάλωσα, για μια εργασία που είχα αναλάβει στο σχολείο. Έως τότε οφείλω να σας πω ότι δεν είχα κανένα ενδιαφέρον για το βιβλίο, όσο για τη λογοτεχνία, όπως μας τη δίδασκαν εκείνα τα χρόνια, μου ήταν αφόρητα πληκτική. Έτυχε όμως στην τρίτη γυμνασίου να έχουμε μια ψυχωμένη φιλόλογο και λιγάκι, να το πω έτσι, αλλοπαρμένη με την ποίηση. Πρώτη φορά ακούσαμε από τα χείλη της για τον Σεφέρη

και για τον Ελύτη. Δεν έχει σημασία που χασκογελούσαμε στο διάλειμμα – και τσέρκουλα γίνονται στις γειτονιές των παιδιών... Αυτή τον σπόρο της τον έριχνε.

Μας έχει στρώσει, λοιπόν, στη δουλειά, αναθέτοντάς μας εργασίες. Πήγα βαρυγκωμώντας για πρώτη φορά στη Βιβλιοθήκη, αναζητώντας τον Άγγελο Σικελιανό, κι έμεινα έκθαμβη. Από τότε τα πιο πολλά απογεύματά μου τα περνούσα εκεί. Ανυπομονούσα να σχολάσουμε, να τρέξω στο σπίτι, να φάω, κι αμέσως με τη σάκα μου να καταφύγω στο αναγνωστήριο της Βιβλιοθήκης. Τι είχε συμβεί; Είχα ανακαλύψει ότι τα βιβλία δεν είναι μόνο μαύρα και ασήκωτα. Ότι μυρίζουν ωραία κι ότι μόλις τα ανοίξεις ζωντανεύουν. Την πιο καλή στιγμή για μένα, όταν πια δεν θα μπορούσα να παίζω στους δρόμους, διαπίστωνα ότι το βιβλίο μπορούσε να μου αποκαλύψει όλη την αλήθεια για τη ζωή.

Κι είχα την τύχη στα χρόνια που θα ακολουθούσαν να έχω δίπλα μου, για να με συμβουλεύει και να μου ξεδιαλέγει ποια βιβλία να διαβάσω, έναν ηλικιωμένο βιβλιοθηκάριο, λάτρη της λογοτεχνίας. Το βιβλίο δεν είναι αυτοσκοπός, μου έλεγε, χρόνια δουλεύω εδώ. Σου το λέω. Το βιβλίο είναι για να μας ανοίγει τα μάτια, διαβάζω σημαίνει οξύνω την παρατήρηση και τη σκέψη μου, προκαλώ και τροφοδοτώ τη φαντασία μου, αναπτρώνω το ηθικό μου. Πάντα ανοιχτά, πάντα άγρυπνα τα μάτια της ψυχής μου, είπε ο Σολωμός. Πίσω από το βιβλίο υπάρχει ο πολιτισμός. Και πίσω από τον πολιτισμό υπάρχει ο συνειδητός, ο ελεύθερος πολίτης.

Διαβάζουμε στο σχολείο, διαβάζουμε στο πανεπιστήμιο, για να μπορέσουμε να πάρουμε κάποτε ένα πτυχίο. Αποστηθίζουμε και κρατούμε σημειώσεις για γνώσεις που προορίζονται να εξανημιστούν. Υπάρχει όμως και η άλλη ανάγνωση, που όσο δεν δεσμεύεται από σκοπούς, προθεσμίες, εξωτερικές επιταγές, τόσο πιο γνήσια και απολαυστική είναι, τόσο κατακτά την ψυχή μας και γίνεται πηγή ζωής. Κι αυτή η ανάγνωση, η εξωσχολική, που πηγάζει από την έμφυτη φιλομάθεια και από την αυτενέργεια του ανθρώπου για πρόοδο, είναι η ελεύθερη ανάγνωση.

Ο Γκαίτε είπε: Αυτός που αποφεύγει την ελεύθερη ανάγνωση, έστω και αν έχει εξαντλήσει την εγκύκλια μόρφωσή του, μοιάζει με δέντρο που δεν ποτίζεται και είναι καταδικασμένος ύστερα από χρόνια να μαραθεί και να φυλλορροήσει.

Τον άκουγα κι ανυπομονούσα να σταματήσει τη λογοδιάρροιά του, να μου κατεβάσει, επιτέλους, από το ράφι το μυθιστόρημα που διάβαζα και να με αφήσει στην ησυχία μου.

Κάθισα στον πάγκο, κι ήταν σαν να επιβιβαζόμουν σε ποταμόπλοιο. Ταξίδια μακρινά σε πλωτά ποτάμια και μ' ένα πεννηντάφυλλο τετράδιο από δίπλα, όπου αντέγραφα τις ωραίες φράσεις. Ποιητές και μυθιστοριογράφοι: οι παρηγορητές της εφηβείας μου. Χάρη σ' αυτούς μπόρεσα από πολύ νωρίς να παρατηρήσω, έξω από τα στενά, μίζερα και συχνά ασφυκτικά όρια της ζωής μου, τη ζωή των ανθρώπων γύρω μου. Χάρη σ'

αυτούς μπόρεσα να περιπλανηθώ σε άλλες εποχές και σε άλλους τόπους. Χάρη σ' αυτούς μπόρεσα να διασώσω και να συμπονέσω τη δική μου πραγματικότητα συνδέοντάς τη με το όνειρο – είναι η ζωή με το όνειρο δεμένη, λέει ένα παλιό αγαπημένο τραγούδι του Νίκου Γκάτσου.

Περπατούσα στους δρόμους και ήταν σαν να μου έχουν όλα εξηγηθεί. Ποιητές και πεζογράφοι οι πρώτοι μου θεοί. Θα τους οφείλω τη γνώση ότι ο άνθρωπος είναι σε θέση να εμφυσήσει με την ανάσα του ζωή στο ανύπαρκτο. Μπορεί να σου πει: αυτός είναι ο κόσμος, ο μικρός, ο μέγας! Και να σε πείσει.

Το διάβασμα, επομένως, που ωφελεί δεν είναι αυτό που συνωστίζει αχώνευτη γνώση στο κεφάλι μας, ούτε το άλλο που μας βιάζει πνευματικά. Είναι το διάβασμα που συμβάλλει στο να συναισθανθούμε τη θέση μας στην κοινωνία και στον κόσμο, το διάβασμα που μας επιτρέπει να ονειρευτούμε.

Διαβάζω ένα βιβλίο σημαίνει αποδεσμεύομαι από το συγκεκριμένο, κατανοώ το αφηρημένο, ανασυνθέτω το παρελθόν μου και αναρωτιέμαι για το μέλλον μου. Διαβάζω σημαίνει, πάνω απ' όλα, προσπαθώ να είμαι ευτυχισμένος. Έπρεπε να περάσουν χρόνια για να καταλάβω το δίκιο εκείνου του βιβλιοθηκάρου. Το βιβλίο θέλει σεργιάνι, μου έλεγε, θέλει υπομονή, δεν είναι σαν τις άλλες ψυχαγωγικές ενασχολήσεις μας – ακούμε μουσική, βλέπουμε ένα έργο στον κινηματογράφο ή στο θέατρο, απολαμβάνουμε έναν πίνακα ζω-

γραφικής, μέσα σε ελάχιστη ώρα, και τις πιο πολλές φορές αφηνόμαστε, παθητικά ή άβουλα, στις αισθήσεις μας, παρασυρόμαστε από τις πρώτες εντυπώσεις και χάνουμε την ουσία.

Το βιβλίο, αντίθετα, θέλει ενεργητική συμμετοχή. Απαιτεί διανοητική προσπάθεια – πώς θα διαμορφώσεις σιγά σιγά τη γνώμη σου, αν δεν προσπαθήσεις να εννοήσεις αυτό που διαβάζεις; Και πώς θα το εννοήσεις, εάν δεν έχεις χρόνο να το αφομοιώσεις; Η ανάγνωση έχει κανόνες, έχει μέθοδο, κι αυτήν τη μέθοδο την κατακτούμε μόνο εάν αφοσιωνόμαστε στο βιβλίο που διαβάζουμε, εάν προσπαθούμε να διακρίνουμε κάτω από τις λέξεις του, εάν αφηνόμαστε να ονειροπολούμε πίσω από τις εικόνες του, εάν υπογραμμίζουμε τα γραφόμενά του, εάν αναρωτιόμαστε για τις αξίες του, εάν, με άλλα λόγια, το δοκιμάζουμε δοκιμαζόμενοι, ξαναγράφοντάς το με τον δικό μας τρόπο.

Τι σημαίνει όμως ξαναγράψω ένα βιβλίο διαβάζοντάς το; Σημαίνει την απόλυτη ελευθερία μου – κανείς δεν θα μπορούσε να με πιέσει να το διαβάσω, παρά μόνο εάν αυτό το ίδιο το βιβλίο θα ήταν σε θέση να μου προκαλέσει τη διάθεση να συμπλεύσω μαζί του. Κανείς δεν θα μπορούσε να με αναγκάσει να εννοήσω όλα όσα θα ήθελε ένα βιβλίο να που υποβάλει, παρά μόνο εάν εγώ ο ίδιος θα ήμουν έτοιμος να τα δεχτώ και να τα αφομοιώσω, προεκτείνοντας ή ενσωματώνοντάς τα στη δική μου πραγματικότητα.

ΩΡΑΙΑ ΟΛΑ ΑΥΤΑ, λιγάκι μεγαλόστομα, αλλά μπορεί και να 'ναι έτσι, ίσως μου πείτε ευγενικά. Εμείς, όμως, όταν ησυχάζουμε επιτέλους, κατάκοποι από τη δουλειά όλης της ημέρας, πώς θα μπορούσαμε να αποπλεύσουμε για οδύσσειες, διαβάζοντας ένα βιβλίο, ενώ θα μπορούσαμε να την αράξουμε μπροστά στην τηλεόραση, ώσπου να μας πάρει γλυκά ο ύπνος; Θα συμφωνούσα μαζί σας, και όχι για να σας κολακεύσω, χωρίς καμιά αντίρρηση.

Αλλά μιλώντας σήμερα για το βιβλίο, είναι σαν να σας μιλώ για την εποχή εκείνη που θα θελήσετε να αναζητήσετε κι εσείς, με τις δικές σας δυνάμεις την ουσία, για την εποχή εκείνη που θα επιχειρήσετε να σχεδιάσετε μόνοι σας το περίγραμμα της ανάγκης σας να ξεφύγετε από τη μοναξιά και την ασυνεννοησία. Και τότε είναι μεγάλη παρηγοριά να γνωρίζετε ότι μπορείτε να ανοίξετε ένα λογοτεχνικό βιβλίο.

Σήμερα μπορεί να σας φαίνεται πληκτικός και σχολινοτενής ο Ερωτόκριτος, για παράδειγμα, αύριο θα θυμάστε με συγκίνηση τις συζητήσεις σας στο μάθημα της λογοτεχνίας, και μην το αποκλείετε καθόλου ότι μπορεί και να έρθει η στιγμή που θα θελήσετε να αποστηθίσετε αποσπάσματα ολόκληρα μόνο και μόνο για να εξορκίσετε τα δικά σας βάσανα στον έρωτα, διεκδικώντας πάντα το δικαίωμα στην ευτυχία που δεν θα τη θέλατε ψεύτικη σαν χολλυγουντιανή αλλά αληθινή σαν παραμύθι που συντηρείται και ανανεώνεται μέσα από τη λογοτεχνική μας παράδοση. Σήμερα πιθανόν η

ποίηση να σας φαίνεται δυσνόητη ή και μάταιη, αύριο ένας στίχος του Σεφέρη ή του Καβάφη ή του Ρίτσου μπορεί να σας αποκαλύψει την ουσία της ζωής ή να σας εμψυχώσει σε δύσκολες ώρες. Σήμερα ένα μυθιστόρημα ή ένα διήγημα μπορεί να σας φαίνεται κουραστική ή και ανούσια υπόθεση που δεν έχει να κάνει με τις ανάγκες της εφηβείας σας. Αύριο θα νιώθετε πιο δυνατοί και πιο σίγουροι, αν γνωρίζετε ότι υπάρχει το τάδε μυθιστόρημα με ήρωες που σας μοιάζουν, γιατί είναι σάρκα από τη σάρκα σας. Μυθιστορήματα και μυθιστορήματα, ελληνικά και ξένα, σύγχρονα ή για περασμένες εποχές που θα σας κλείνουν φιλικά το μάτι για να σας πουν ότι και πριν από σας υπήρξαν άνθρωποι με τα δικά σας πάθη και παθήματα, ότι και έπειτα από σας θα υπάρξουν άνθρωποι που θα περάσουν από τις δικές σας συμπληγάδες.

Ένας κορυφαίος Γάλλος μυθιστοριογράφος, ο Σταντάλ, είχε πει ότι η ευτυχία είναι υπόθεση ταλέντου. Με αυτό το ταλέντο όμως δεν γεννιόμαστε, το καλλιεργούμε σε όλη μας τη ζωή συνειδητά και με κόπο.

Τρέχουμε να προλάβουμε, κι ίσως να μοιάζουμε με οδοιπόρους που, όσο προχωρούν, εγκαταλείπουν μία μία τις αποσκευές τους, για να μπορέσουν να ανηφορίσουν ευκολότερα. Κι όταν επιτέλους φτάνουμε στο ύψωμα, αναζητούμε με νοσταλγία το νόημα της ζωής μας στις αποσκευές που εγκαταλείψαμε κάποτε.

Είναι σημαντικό, λοιπόν, να γνωρίζετε από τώρα ότι εκείνες οι αποσκευές, που θα τις πιστεύετε χαμένες,

θα έχουν διασωθεί στις σελίδες των βιβλίων – διότι αυτός είναι ο προορισμός τους, να συγκρατούν και να διαιωνίζουν την αγωνία και τον αγώνα του ανθρώπου πάνω στη γη, κι αυτή είναι η ανεκτίμητη προσφορά τους, να εξανθρωπίζουν την ιστορία, αποτυπώνοντας τη σκέψη, τα όνειρα, τις πράξεις και τη φαντασία μας μέσα στον χρόνο.

ΣΥΓΓΝΩΜΗ αν σας κούρασα, ήθελα τόσα να σας πω, και σίγουρα πελαγοδρόμησα, έχοντας διαρκώς στη σκέψη μου το ουσιώδες: ότι το μεγάλο βιβλίο, το ανεκτίμητο, είναι το άγραφο βιβλίο της ζωής σας. Είναι η ίδια σας η ζωή που οφείλετε να σέβεστε. Τελειώνοντας, ένα θα ήθελα να σας ευχηθώ – να είστε καλά, να αναζητάτε τα δύσκολα και να επιμένετε στην ευτυχία.

Ομιλία, 7 Μαρτίου 1996, στα Εκπαιδευτήρια
Κωστέα-Γείτονα σε μαθητές της Α΄ Λυκείου
Περιοδικό δοκιμών λόγου «Το καμίνι», τεύχ. 6,
άνοιξη 1997